

13. Overweging ten overvloede

No innovation without irritation

Auteur onbekend

13.1 Inleiding

Naar het voorbeeld van Witteveen,¹ en zoals rechters dat soms doen als het gaat om een belangrijke kwestie die niet strikt relevant is voor de uitkomst van een zaak, sluit ik af met een overweging ten overvloede. In hoofdstuk 10 is gebleken dat het daarbij vaak gaat om een persoonlijke mening, waarbij de rechter enigszins emotioneel betrokken is bij het onderwerp. In sommige gevallen is hij zelfs rechter in eigen zaak, zodat de overweging ten overvloede niet altijd onpartijdig is. De lezer is dus gewaarschuwd, dit is een epiloog op persoonlijke titel, maar wel een epiloog die geschreven moet worden.

Dit proefschrift handelde over de opmerkingen van politici, maar we zagen dat ook hoogleraren zich regelmatig uitlaten over zaken die onder de rechter zijn. Dat gebeurde bijvoorbeeld in de Schiedammer Parkmoordzaak, met name door Van Koppen. Naar het voorbeeld van Van Koppen schreef Derksen een boek over de zaak Lucia de B.. Lucia de B. komt in hoofdstuk 10 niet aan de orde omdat politici zich niet hebben uitgesproken over deze zaak. Pas bij het afronden van dit proefschrift, besepte ik dat de zaak Lucia de B. wel een plaats in dit boek verdient. Externe controle leidde er immers toe dat de zaak opnieuw door de procureur-generaal van de Hoge Raad werd opgepakt.

Om het oordeel van Derksen kon men niet heen. In zijn boek verklaart hij onomwonden dat de rechters vrij schokkende fouten hebben gemaakt.² Drogredenen als ambiguïteit, achterhouden van informatie, te haastige individualisering en de cirkelredenering blijken allemaal voor te komen. Ook wordt diverse malen een onderschikkende argumentatie behandeld als een meervoudige argumentatie. Verschillende argumenten die van elkaar afhankelijk zijn, worden opgevoerd als argumenten die de beslissing afzonderlijk van elkaar zouden ondersteunen.³

De Commissie Evaluatie Afgesloten Zaken mag het functioneren van de rechters niet evalueren en uit het verslag van de zelfreflectie naar aanleiding van de Schiedammer Parkmoord blijkt dat de interne evaluatie vooralsnog tekortschiet. Hoe moet de rechterlijke macht dan leren van gemaakte fouten? In dit proefschrift heb ik op verschillende manieren laten zien dat externe kritiek noodzakelijk is voor verbetering van de kwaliteit. Gefundeerde kritiek is niet altijd plezierig, maar op de langere termijn is iedereen erbij gebaat. Niet in het minst omdat een hoge kwaliteit van de rechtspraak een fundament is voor de democratische rechtsstaat. Ook al is de kritiek van Derksen pijnlijk, de kritiek moet ook door rechters ter harte genomen worden.

13.2 Rechterswerk mensenwerk

In dit proefschrift heb ik geprobeerd aan te tonen dat kritiek op de rechter niet zijn onpartijdigheid hoeft aan te tasten. Rechters blijken professioneel genoeg om uitlatingen van politici, wetenschappers en journalisten op hun waarde te schatten. Ze worden er ongetwijfeld door beïnvloed, maar hiermee wordt hun belangeloosheid niet ondermijnd. Rechters waarmee ik tijdens mijn onderzoek contact heb gehad, gaven bovendien in het geheel niet de indruk dat ze zich aangevallen voelden door prikkelende uitspraken. Waar hoogleraren mij aanvankelijk waarschuwden voor al te prikkelende uitspraken richting rechters, moedigde de redactie van *Trema*, die bestaat uit louter rechters, mij telkens aan tot meer prikkelende uitspraken. Of kritiek naar aanleiding van een concrete zaak daarbij hoort, weet ik niet, maar ik waag het erop. Rechters weten als geen ander dat ook rechterswerk mensenwerk is, maar soms zit men gevangen in de gedachte dat een evaluatie de rechtszekerheid kan aantasten. Als rechters zich zouden uitspreken over een zaak van een collega, buiten de formele weg die daarvoor open staat, zou er een regelrechte chaos ontstaan. Zoals in hoofdstuk 6 werd aangegeven is het rechterlijk gezag voor

¹ Witteveen 2007b.

² Voor een beschrijving van de Lucia de B.-zaak zie Appendix, hoofdstuk XIII.

³ Derksen 2006, p. 90-111; Zie ook Appendix, hoofdstuk XIII.

een groot deel afhankelijk van het institutionele gezag van de rechterlijke macht als geheel. Bovendien kunnen de voordelen van zekerheid zwaarder wegen dan het nadeel van incidentele onjuistheid.⁴ Er bestaat een gesloten stelsel van beroepsmogelijkheden omdat zonder dat oneindig gedelibereerd kan worden over zaken. Rechterlijke fouten zijn onontkoombaar en vanwege het gesloten stelsel zijn dus ook rechterlijke dwalingen onontkoombaar.

Rechtbankpresident Verburg beaamde dat als er na de beslissing van de hoogste rechter gefundeerde twijfels blijven over de schuld van een verdachte, er de mogelijkheid moet bestaan om de zaak te heropenen. De Commissie Evaluatie Afgesloten Zaken is een instrument dat daarvoor gebruikt kan worden. Daar moet nog ervaring mee worden opgedaan, maar het lijkt erop dat dit instrument van deels externe controle een goede functie kan hebben in het heroverwegen van schijnbaar of blijkbaar onterechte veroordelingen. Zoals eerder in dit proefschrift aangegeven gaat ook van de deels externe controle van de Raad van de Rechtspraak en de deels externe begeleiding door Prisma een kwaliteitsverbeterend effect uit.

De CEAZ beoordeelt echter niet het functioneren van de rechters in de bewuste zaak. Dat wordt niet alleen door mij als een gemis ervaren. In de zaak van de Schiedammer Parkmoord zijn door de rechters onmiskenbaar essentiële denkfouten gemaakt. Denkfouten die wellicht vermeden hadden kunnen worden als men alert daarop was geweest. In hoofdstuk 3 en 4 deed ik de suggestie om de motivering volgens een vast, dialectisch patroon op te zetten. Een patroon dat te herkennen is in het PROMIS-vonnis. Men zou de eigen motivering vervolgens kunnen controleren aan de hand van een checklist, bijvoorbeeld in de raadkamer. Denkfouten die ook tijdens een relatief korte cursus in de rechtersopleiding of de studie rechten kunnen worden behandeld. Rechters kunnen niet van alle markten thuis zijn, maar ze kunnen er wel in getraind worden denkfouten te herkennen en te vermijden. Enige kennis van de menselijke biologie, psychologie, sociologie en logica kan daaraan bijdragen.

Rechters kunnen hun eigen motivering gebruiken om de eigen gedachtelijn te analyseren. Helemaal waterdicht is die methode niet. Als wetenschapper ben ik mij er maar al te zeer van bewust dat je ook dan denkfouten maakt. Het is immers gemakkelijker fouten bij anderen te ontdekken dan bij jezelf. Wetenschappers bekritisieren elkaar als het goed is dan ook voortdurend (al zijn de argumenten niet altijd steekhoudend). Dat kan en hoort ook te gebeuren in de rechtspraak, in het hoger beroep. Rechters in hoger beroep zouden in eerste instantie vooral moeten proberen de uitspraak van hun collega's te weerleggen. Als dat niet lukt en de uitspraak van de 'lagere' rechter standhoudt, kan men pas zeggen dat er een grondig onderzoek heeft plaatsgevonden. Een grondig onderzoek leest men niet af aan de hoeveelheid tekst of de uitgebreide behandeling, maar aan de houdbaarheid van de conclusies en de navolgbaarheid van de weg die tot die conclusies heeft geleid.

13.3 Unintentional blindness

Het vonnis van de Rechtbank Den Haag zou men bij oppervlakkige lezing dus grondig kunnen noemen, maar door de fixatie op het onderbouwen van de redenering, heeft men niet kunnen voorkomen dat er al vrij snel een weeffout in het vonnis ontstond. De discussie in deze zaak gaat vaak over de vraag in hoeverre rechters zich een oordeel kunnen vormen over de conclusies van deskundigen en statistieken. Aan deze vraag gaat echter een belangrijke vraag vooraf: In hoeverre kiest de rechter selectief uit de hem aangeboden informatie? In de zaak Lucia de B. lijkt dat vooral te zijn gebeurd, waardoor de discussie over statistieken en deskundigenbeoordeling mijns inziens van minder belang is. Zoals in de Appendix aangegeven is mijns inziens de volgende episode in de uitspraak van de Rechtbank Den Haag cruciaal. Voor een uitvoerige beschrijving wordt hier verwezen naar Hoofdstuk XIII van de Appendix.

Waar prof. Dr. Uges tijdens de zitting vraagtekens heeft gezet bij een digoxinemeting, wordt in het vonnis de nadruk gelegd op zijn verklaring dat er in het oogbolvocht van slachtoffer 1 een verhoogde concentratie kalium is aangetroffen. Weliswaar volgt de rechtbank de verklaring dat de digoxinemeting onbetrouwbaar was, maar daarom kan er volgens de rechtbank nog wel een conclusie aan de aanwezigheid van de stof verbonden worden. De rechtbank volgt dan ook de conclusie van deskundige Dr. Lusthof dat de aangetroffen digoxine moet zijn toegediend. Er is dus niet duidelijk hoe hoog de digoxinespiegel was, maar tóch meent de rechtbank voldoende inzicht in de materie te hebben om te kunnen concluderen dat er extra digoxine is toegediend. De rechtbank

⁴ Zie ook F. Kuitenbrouwer, 'De prijs van rechtszekerheid', NRC Handelsblad 13 november 2007.

gaat zelfs een stap verder en weet dat dit de dood tot gevolg heeft gehad. *“Gelet op het hiervoor overwogene staat naar het oordeel van de rechtbank vast dat de toediening van digoxine al dan niet in combinatie met de toediening van kalium, het overlijden van slachtoffer 1 heeft veroorzaakt.”*

Uit de in de motivering aangevoerde bewijzen kan deze conclusie echter niet getrokken worden. Bovendien kan de conclusie niet getrokken worden dat een eventuele toediening de dood veroorzaakt heeft, omdat de dosering niet bekend is. De redenering lijkt te zijn: de patiënt is overleden, er is digoxine aangetroffen, dus er moet digoxine zijn toegediend die de dood tot gevolg had. Het oorzakelijk verband is echter niet aangetoond.

Deze drogreden leidt tot dramatische gevolgen als daar vervolgens nog een drogreden aan gekoppeld wordt. De verdachte heeft geen redelijke verklaring kunnen geven voor de aanwezigheid van digoxine in het lichaam of het plotselinge overlijden. Het is echter in de eerste plaats de vraag óf er digoxine is toegediend en in hoeverre het overlijden plotseling was. Daar komen deskundigen zelfs niet uit. Het feit dat verdachte geen verklaring kan geven, maakt haar in de ogen van de rechtbank nog meer verdacht. Maar een dergelijke redenering is slechts mogelijk als men al heeft vastgesteld dat de verdachte schuldig is. Dan luidt de redenering namelijk: Verdachte is schuldig, ze wil niet vertellen dat ze digoxine heeft toegediend, dat maakt haar gewiekst en geslepen. Als de verdachte ónschuldig is, weet ze niet of er digoxine is toegediend en zo ja, door wie. De verdachte tast daarover dan evenzeer in het duister als de rechter zelf. Voor een onschuldige is het absoluut niet vreemd dat zij niet weet wat er gebeurd is. Een onschuldige hoeft ook geen verklaring te geven voor iets dat wellicht helemaal niet gebeurd is.

13.4 Niet gecontroleerde motivering

Het gebruik van drogredenen in een zo vroeg stadium van de motivering heeft juist in dit proces vergaande gevolgen. Omdat er sprake is van schakelbewijs, worden de andere gevallen bekeken vanuit de vooronderstelling dat Lucia de B. in elk geval één moord gepleegd heeft. En omdat ze die moord ontkent, is ze leugenachtig en hoeven andere verklaringen – zoals de op zichzelf genomen niet ongeloofwaardige uitleg over de tarotkaarten – niet meer serieus genomen te worden. Het hof volgt een soortelijke redenering.

Verder is interessant dat slechts drie gevallen van moord uiteindelijk standhouden. De andere gevallen kunnen niet bewezen worden. Tegelijkertijd blijven deze gevallen echter wel een rol spelen in de redenering. De ‘dwangmatige drang om ernstig zieke mensen om het leven te brengen’ is immers dwangmatig omdat het telkens weer de kop opsteekt. Verder wordt de passage in 1997 wél serieus genomen, maar de passage van een jaar later waarin Lucia in haar dagboek vermeldt dat ze de ‘compulsie’ kwijt is, wordt terzijde geschoven. De redenering had evengoed kunnen zijn: ‘Lucia heeft in haar dagboek geschreven dat ze na 1998 geen last meer van de compulsie had, dus het verband met latere sterfgevallen ligt niet voor de hand.’

Men zou kunnen aanvoeren dat buitenstaanders het dossier niet kennen. Dat is juist. Buitenstaanders moeten echter de redenering kunnen volgen aan de hand van de motivering. De motivering hoort de rationalisatie van de intuïtie van de rechter weer te geven. Met de motivering moet hij allereerst zijn eigen denkproces controleren en vervolgens moeten andere rechters dat doen. Ten slotte dient de motivering als middel om verantwoording af te leggen naar de samenleving. Als de motivering niet deugt, is de verantwoording mislukt en kan men kritiek verwachten.

13.5 Gerede twijfel

De Wolff stelt in zijn vertrouwelijke e-mail aan Maarten 't Hart dat er nu believers en non-believers zullen zijn. Dat is juist. De zaak is dermate gecompliceerd dat men er zowel aanwijzingen voor de schuld als aanwijzingen voor de onschuld van Lucia de B. in kan vinden. Zoals in hoofdstuk 3 aangegeven, is het problematische aan complexe zaken, dat er verschillende redeneringen door elkaar lopen en er al dan niet correlaties bestaan tussen een veelvoud aan variabelen. In de zaak Lucia de B. gaat het om zo een wirwar van informatie, redeneringen, aannames en parameters, dat het voor een mens niet meer mogelijk is om tot een logisch gefundeerde conclusie te komen. De rechter kan bij gebrek aan computermodellen dan niet veel anders dan zijn redenering uitschakelen en zijn intuïtie volgen. Het wordt dan een ‘God zegene de greep’, waarna het fenomeen van de ‘postdecisional dissonance reduction’ ontstaat. Nadat de keuze is gemaakt, worden de opvattingen daarmee in overeenstemming gebracht, in plaats van andersom. Dit fenomeen lijkt krachtiger te worden naarmate de

situatie complexer wordt en er meer op het spel staat. De beslisser lijkt vooruit te vluchten uit de complexe situatie door een irrationele keuze te maken en die achteraf te rationaliseren.⁵ Dit een onbewust proces waaraan volgens Runia zelfs de president van de VS niet ontkomt. Het maakt de rechter niet minder integer. Het is wel een denkfout waar men als professional rekening mee dient te houden. De ene groep neemt een standpunt in waaruit valt te beredeneren dat Lucia schuldig is, de andere groep neemt een standpunt in waarna blijkt dat ze onschuldig is. Als het juist is dat Lucia onschuldig is én er in werkelijkheid géén sprake was van een onnatuurlijke dood, dan zal haar onschuld nooit aangetoond kunnen worden door het feit dat de echte moordenaar gevonden wordt, zoals in het geval van de Schiedammer Parkmoord. De believers in haar schuld zullen dus ook na vrijspraak hun twijfels blijven houden. Zo gezien zal een rechterlijke dwaling nooit aangetoond kunnen worden. Ook al is er sprake van een denkfout, de conclusie kan nog steeds juist zijn. Ook al is de maan er niet de oorzaak van dat het gaat vriezen, het kan best gaan vriezen als de maan schijnt.

Na bestudering van de mij beschikbare informatie zou ik geen uitspraak durven te doen over de schuld of onschuld van Lucia de B. Ik vermoed dat ik dat ook niet zou durven als ik álle beschikbare informatie kende. Lucia heeft onmiskenbaar de schijn tegen. Uitgaande van haar onschuld, is het echter nauwelijks te begrijpen dat het hof Lucia's zeer gedetailleerde en uitvoerige verklaring over de tarotkaarten als ongeloofwaardig van de hand deed. Hoe gewiekst kan iemand zijn? Het probleem met de informatie is dat er teveel variabelen, tegenspraak en kansen in zitten. Daar is geen uitspraak over te doen. De rechter moet desalniettemin een beslissing nemen. De conclusie in zo'n geval is echter ook voor de rechter helder. Op gereede twijfel volgt vrijspraak. De believers en twijfelaars zullen haar geen nieuwe baan aanbieden in een ziekenhuis. De kans op een nieuwe aanstelling is daarmee verkeken, als dat al niet door haar lichamelijke toestand het geval was, maar levenslang is zeker niet geboden.

13.6 Kritiek ter verbetering van de kwaliteit

Met deze conclusie zou ik de sub judge regel hebben overtreden, als deze in Nederland bestond. De zaak is wellicht weer onder de rechter als dit proefschrift gepubliceerd wordt. Van minachting van de rechtbank is echter geen sprake. Ik vertrouw erop dat rechters de mening van een wetenschapper serieus nemen, maar vervolgens toch hun eigen lijn trekken. Dat mag je van onafhankelijke en belangenloze denkers verwachten. Ik zal ook niet de gevangenis van Lucia bestormen om haar uit haar cel te bevrijden.⁶ Voor de Haagse rechters heb ik evenzeer respect als vier jaar geleden. Kritiek op de rechterlijke macht komt meestal voort uit het belang dat wordt gehecht aan kwalitatief goede rechtspraak in Nederland. Want rechtszekerheid ontstaat niet alleen doordat er uiteindelijk een einde aan de zaak moet komen, maar ook doordat men erop kan vertrouwen dat er alles aan gedaan wordt om het juiste oordeel te vellen. Het enige belang dat de onpartijdige rechter immers heeft, is het belang van een eerlijk proces.

Goutum, Januari 2008

⁵ Knox & Inkster 1968; zie ook lezing E. Runia 17 mei 2006.

⁶ Dat blijkt overigens ook niet meer nodig nu de minister van Justitie eind maart 2008 heeft ingegrepen en Lucia de B. voorlopig op vrije voeten heeft gesteld.

XIII. Lucia de B.

XIII.1 Inleiding

In de zaak Lucia de B. is geen sprake van bemoeienis van politici met een zaak onder de rechter. Deze zaak valt daarmee buiten de scope van het onderzoek in dit proefschrift. De zaak wordt hier toch beschreven, omdat deze in de epiloog wordt besproken. Dit keer komt de bemoeienis van wetenschappers. Wetenschappers die uitermate vasthoudend zijn in hun kritiek op het arrest. Met name de statistici en een hoogleraar kennistheorie begrijpen niet hoe de rechter tot een veroordeling heeft kunnen komen. Sommigen zijn ronduit geschokt. Opnieuw komt er geen onderzoek naar de rol van de rechtspraak, maar is dat eigenlijk wel terecht?

XIII.2 Situatieschets

In december 2001 doet de directie van het Juliana Kinderziekenhuis in Den Haag aangifte tegen Lucia de B. nadat een kinderarts alarm had geslagen naar aanleiding van het overlijden van een kind onder verdachte omstandigheden.⁷ Er worden 20 rechercheurs op gezet en al gauw blijkt dat dertien sterfgevallen met Lucia in verband kunnen worden gebracht. Verder worden nog eens zes reanimaties op kinderen nader bekeken. De verpleegkundige had namelijk al de naam opgebouwd een 'pechvogel' te zijn, omdat veel van haar patiënten stierven, aldus collega's. Omdat dat ook het geval was in het Rode Kruisziekenhuis waar ze gewerkt had, werd er onder collega's gefluisterd dat 'dat geen toeval kon zijn'. Volgens hen is ze een 'overemotionele verpleegkundige', die getroost moest worden als een patiënt was overleden. Familieleden verklaarden dat haar ouders vaak dronken waren en seksuele relaties met anderen hadden. Lucia had het in haar jeugd niet kunnen accepteren dat er na haar nog kinderen waren geboren en zou zeven zelfmoordpogingen hebben ondernomen. Lucia de B. ontkent in alle toonaarden en weigert mee te werken aan een psychologisch onderzoek in het Pieter Baan Centrum: 'Ik heb niets gedaan wat zo'n onderzoek rechtvaardigt.' Maar in haar dagboek schrijft ze twee uur na de dood van een terminale kankerpatiënt waarbij zij aanwezig zou zijn geweest: 'Weer toegegeven aan mijn compulsie, toch maak ik er veel mensen gelukkig mee. Vreemd hoor.'⁸

De rechercheurs zijn geïnspireerd door een boek van Lampe,⁹ waarin de schrijfster ontspoorde hulpverleners beschrijft. Het gaat veelal om hulpverleners die in de zorg voor anderen compensatie zoeken voor hun eigen leed. Ze zijn zo bij hun patiënten betrokken, omdat ze daar een medeslachtoffer in herkennen. Door hen te helpen, voelt de hulpverlener zich een beter mens. Door een stressvolle werksituatie komen de verdrongen emoties naar buiten met een soms noodlottige afloop. Volgens Lampe bevinden zich in het personeelsbestand van iedere hulpverleningsorganisatie wel een paar werknemers die aan dit profiel voldoen. Er zijn zelfs groepstherapieën voor 'helpverslaafden'. Lampe noemt als voorbeeld Martha U. die in 1996 veroordeeld werd wegens moord op vier bejaarden.¹⁰

De achtergrond van Lucia de B., de passage uit haar dagboek en haar betrokkenheid bij verschillende, achteraf, verdachte sterfgevallen zullen een belangrijke rol in deze zaak spelen.

XIII.3 De rechtsgang

Het tussenvonnis van de rechtbank

De rechter vindt het te toevallig dat alle gestorven kinderen stabiel waren voordat Lucia de wacht overnam. Een collega verklaart: 'Ik had nog weinig dode patiënten meegemaakt, maar toen Lucia bij ons kwam, rezen de sterfgevallen ineens de pan uit.' Lucia zelf heeft er geen verklaring voor en erkent dat ze de schijn tegen heeft. 'Kinderen voelen zich kennelijk op hun gemak bij mij, daarom glijden ze weg.' Statisticus De Mulder spreekt

⁷ FBI maakt profiel van Lucy de B., *NRC Handelsblad* 21 juni 2002.

⁸ 'Dodenlijst' Lucy de B. naar dertien', *De Volkskrant* 26 maart 2002.

⁹ P. Lampe, *Het moeder Teresasyndroom*, Soest: Nelissen 2002.

¹⁰ E. de Visser, 'Te obsessieve hulpverleners zijn als tijdbommen', *De Volkskrant* 17 september 2002.

van een 'onmiskenbare samenhang tussen De B. en de gebeurtenissen'. 'De kans dat een willekeurige collega toevallig bij zoveel incidenten betrokken raakt, is kleiner dan één op drie miljoen.'¹¹

Volgens Lucia de B. bedoelde ze met haar compulsie het leggen van tarotkaarten. 'Ik kan daar niet als een Jomanda rondlopen.' Ze kan zich echter geen patiënten herinneren die tarotliefhebber waren, evenmin kan Justitie mensen vinden die zich herinneren dat Lucia de B. tarotkaarten voor hen heeft gelegd.¹² Er missen minstens twee dagboeken, waarvan de verkoolde resten in de tuin van Lucia zijn teruggevonden. Maar in brieven heeft Lucia geschreven hoe ze over ernstig zieken denkt. Ze vindt dat ernstig gehandicapte kinderen niet in leven gehouden zouden moeten worden.¹³

Bij huiszoeking wordt een verpleegkundig dossier gevonden van een van de overleden patiënten. Lucia zegt dit te hebben gekopieerd als casusmateriaal voor een cursus. De cursus blijkt echter al afgelopen als ze de kopieën maakt. Lucia erkent ook dat ze haar Canadese high school diploma heeft vervalst en boeken over seriemoordenaars uit de bibliotheek van het Penitentair Ziekenhuis heeft meegenomen, zonder toestemming.¹⁴

De patiënten zouden zijn vergiftigd. In zeker drie slachtoffers zijn volgens het OM medicijnen gevonden die niet toegediend hadden mogen worden. Een van de medicamenten is bij Lucia thuis aangetroffen.¹⁵ Zo zou bij de laatst overleden patiënt een overdosis digoxine zijn aangetroffen. Maar deskundige Uges zet vraagtekens bij de meting. 'Direct na de dood gaan cellen toxische stoffen afscheiden.'¹⁶

De verdediging voert aan dat Lucia als uitzendkracht de rotklusjes uitvoerde en de zwaarste gevallen kreeg. Hij citeert tal van ex-collega's die juist positief over Lucia zijn. Door de hoge werkdruk zouden er vaak medische fouten worden gemaakt. Veel artsen en verpleegkundigen kunnen zich niet voorstellen dat de patiënten een onnatuurlijke dood zouden zijn gestorven. Het toxicologisch onderzoek is ondeugdelijk.¹⁷

Voor de rechtbank is er onvoldoende duidelijkheid op een aantal punten, zodat in een tussenvonnis een nader onderzoek wordt gelast. Zo wil het inzage in de medische dossiers, een nader onderzoek naar de eigenschappen van desmetyldiazepam en een psychiatrisch onderzoek door het Pieter Baan Centrum.¹⁸

Het vonnis van de rechtbank

Op 24 maart 2003 krijgt Lucia de B. levenslang.¹⁹ Advocaat Visser voert vier niet-ontvankelijkheidsverweren aan, maar deze worden door de rechtbank verworpen. Het betreft uiteraard geen PROMIS-vonnis (zie hoofdstuk 4) en de motivering geeft een warrige indruk. In het verkorte vonnis op Rechtspraak.nl worden de tenlastelegging, het requisitoir en het verweer niet weergegeven, hetgeen de lezer tot het nodige puzzelwerk veroorzaakt. De bewijsmotivering is veel eerder een betoog waarin stapsgewijs naar de veroordeling van Lucia de B. wordt toegewerkt, dan een nauwkeurig afwegen van feiten.

De rechtbank stelt dat het geheel onverwachte en medisch onverklaarbare overlijden van slachtoffer 1 op 4 september 2001 de aanleiding voor de start van het onderzoek is geweest. Acht van de negen incidenten vonden plaats op een medium care afdeling, waar de kans op overlijden klein is. In verschillende gevallen concludeert prof. Dr. Visser dat het om een niet verklaarbaar plotseling overlijden gaat. De verdachte was bij al die gevallen als verpleegkundige aanwezig en was verantwoordelijk voor de verzorging en toediening van de medicatie. Statisticus Dr. H. Elffers van het NSCR heeft waarschijnlijkheidsberekeningen uitgevoerd en is tot de conclusie gekomen dat de kans dat een verpleegkundige bij tóeval net zoveel incidenten in de twee ziekenhuizen zou meemaken als de verdachte 1 op 342 miljoen bedraagt. Dit onderzoek stond geheel los van de juridische

¹¹ 'Lucia de B. niet bij toeval bij zoveel sterfgevallen', *De Volkskrant* 19 september 2002.

¹² 'Schaarse bewijzen tegen Lucia de B.', *De Volkskrant* 18 september 2002.

¹³ Rechtbank Den Haag 24-03-2003, LJN: AF6172.

¹⁴ 'De B. heeft kenmerken seriemoordenaar', *De Volkskrant* 20 september 2002.

¹⁵ 'Levenslang geist tegen verpleegkundige Lucia', *De Volkskrant* 24 september 2002.

¹⁶ 'Schaarse bewijzen tegen Lucia de B.', *De Volkskrant* 18 september 2002.

¹⁷ "OM niet-ontvankelijk in zaak Lucia de B.", *De Volkskrant* 25 september 2002.

¹⁸ Rechtbank Den Haag 8-10-2002, LJN: AE8436.

¹⁹ Rechtbank Den Haag 24-03-2003, LJN: AF6172.

eindbeoordeling. Er moet dus een verklaring zijn voor dit verband. Eén verklaring kan zijn dat Lucia deze patiënten vermoord heeft, maar daartoe kan alleen worden geconcludeerd als er geen andere aannemelijke verklaringen zijn aangevoerd. Dergelijke verklaringen zijn in het dossier niet te vinden en ook de verdediging heeft geen alternatieve verklaring aangevoerd.

Waar prof. Dr. Uges tijdens de zitting vraagtekens heeft gezet bij de digoxinemeting, wordt in het vonnis de nadruk gelegd op zijn verklaring dat er in het oogbolvocht van slachtoffer 1 een verhoogde concentratie kalium is aangetroffen. Weliswaar is het gebruik van digoxine als medicatie zeer kritisch, maar de sterk toxische werking was bij Lucia bekend en ook heeft Lucia toegegeven dat ze de digoxine in voorkomende gevallen heeft gebruikt. Weliswaar volgt de rechtbank de verklaring dat de meting onbetrouwbaar was, maar daarom kan er nog wel een conclusie aan de aanwezigheid van de stof verbonden worden. De rechtbank volgt dan ook de stelling van deskundige Dr. Lusthof dat de aangetroffen digoxine moet zijn toegediend. De rechter stelt een diagnose waartoe medici niet in staat zijn.: *“Gelet op het hiervoor overwogene staat naar het oordeel van de rechtbank vast dat de toediening van digoxine al dan niet in combinatie met de toediening van kalium, het overlijden van slachtoffer 1 heeft veroorzaakt.”*

Dit is een cruciale conclusie in het vonnis. Hoewel deskundigen vraagtekens zetten bij de aanwezigheid van de digoxine, het kan bijvoorbeeld ook doordat digoxine na de dood door cellen wordt afgescheiden, concludeert de rechtbank dat het moet zijn toegediend. Uit de in de motivering aangevoerde feiten kan deze conclusie echter niet getrokken worden. Bovendien kan de conclusie niet getrokken worden dat een eventuele toediening de dood veroorzaakt heeft, omdat de dosering niet bekend is.

Na deze constatering rolt de bal als vanzelf verder. Verdachte heeft geen redelijke verklaring kunnen geven voor de aanwezigheid van digoxine in het lichaam of het plotselinge overlijden. De rechter verwacht van de verpleegkundige klaarblijkelijk dat zij een oordeel kan vellen over, iets waar deskundigen ook niet uitkomen.

De overige gevallen zijn onderdeel van het zogenaamde schakelbewijs. Er is aangifte gedaan naar aanleiding van de verdachte dood van slachtoffer 1, waarna gezocht is naar andere onverwachte sterfgevallen in de omgeving van Lucia de B. In deze gevallen was sprake van een soortgelijke situatie.

Lucia de B. meldt op 25 januari 2001 dat slachtoffer 2 moeilijk wakker is en nauwelijks reageert. Er wordt een verhoogde spiegel chloralhydraat aangetroffen. Volgens deskundige Dr. Vulto, moet er een overdosis zijn toegediend. Aangezien Lucia die dag verantwoordelijk was voor de medicatie en als eerste de zorgwekkende toestand signaleerde, concludeert de rechtbank dat Lucia de B. een overdosis choralhydraat moet hebben toegediend. En omdat Lucia verklaard heeft dat ze weet dat teveel choralhydraat schadelijk kan zijn, moet ze het wel met opzet hebben gedaan. De rechtbank acht daarom poging tot moord bewezen.

Merk op dat deze conclusie in een afzonderlijk geval uitermate voorbarig zou zijn geweest. Alleen in combinatie met de vermeende moord op slachtoffer 1 meent de rechtbank deze conclusie te mogen trekken.

Op 23 februari 2001 overlijdt slachtoffer 2 alsnog. De gang van zaken rond het overlijden wordt niet geheel duidelijk in het vonnis. Er was een alarm afgestaan, het alarm was door Lucia afgezet omdat het volgens haar niet goed functioneerde, Lucia heeft dit gemeld aan collega's, de collega's hoorden later het alarm afgaan en toen was het kind al overleden. Verder is er in elk geval 's avonds vervoegd choralhydraat toegediend op verzoek van de ouders, terwijl uit het dossier zou blijken dat er (ook?) later op de avond choralhydraat is toegediend. Hoewel het mogelijk is dat er dus per abuis tweemaal choralhydraat is toegediend, concludeert de rechter dat de deskundigen van een onjuiste premisse zijn uitgegaan en stelt vast dat niet meer is vast te stellen welke stoffen zijn toegediend.

‘De rechtbank is evenwel van oordeel, dat bij slachtoffer 2 met voldoende zekerheid een niet-natuurlijke oorzaak voor het overlijden kan worden aangenomen, ondanks de mogelijkheid van het door Vulto beschreven ‘worst-case’-scenario.’ En aangezien Lucia de B. de enige persoon geweest is die in de kamer aanwezig was in de periode dat de rechtbank heeft vastgesteld dat de stoffen moeten zijn toegediend, is het uitgesloten dat een ander dat gedaan heeft. Daar komt bij dat Lucia de B. verklaard heeft dat ze er moeite mee had om het jongetje te verplegen omdat het zo ziek was. *‘Ze worstelde daardoor met de vraag over leven en dood.’*

Er blijkt verder sprake van een overeenkomst met de andere gevallen. Het ging om ernstig gestoorde kinderen met hartritmestoornissen en Lucia was ten tijde van de incidenten alleen aanwezig op de kamer van de kinderen. Gezien de samenhang is de rechtbank tot het oordeel gekomen dat verdachte op 23 februari heeft

afgemaakt, wat zij eerder op 25 januari heeft gepoogd.’ Het is bovendien met voorbedachten rade gebeurd, ‘aangezien verdachte vooraf heeft moeten bedenken op welke wijze zij te werk zou gaan.’

Op dezelfde onnavolgbare wijze concludeert de rechtbank ook in het geval van slachtoffer 7 en slachtoffer 9. De medische rapporten zijn allesbehalve duidelijk, deskundigen spreken elkaar tegen en de rechter trekt vervolgens een conclusie die hij niet kán trekken. Ook in het geval van slachtoffer 9 stelt de rechtbank in haar vonnis ‘op basis van het dossier moet worden gehouden dat niet meer via toxicologisch onderzoek was vast te stellen of, en zo ja wat voor stoffen zijn toegediend’. Gelet op het feit dat het om een relatief gezond jongetje ging, gelet op de verklaring van de artsassistent (die door prof. Visser wordt tegengesproken) en de waarneming van anderen, staat het voor de rechtbank echter vast dat de toediening van stoffen tot een onnatuurlijke dood heeft geleid. Ook hier zou Lucia de B. de enige zijn geweest die deze stoffen zou hebben kunnen toedienen.

Het vijfde geval betreft een patiënte met alvleesklierkanker die op 27 november 1997 is overleden in het RKZ te Den Haag. De chirurg vond het geval verdacht omdat toen al het gerucht de ronde deed dat Lucia de B. betrokken was bij een aantal onverklaarbare sterfgevallen. Het was haar laatste dag in het RKZ, en die middag, vier uur na het overlijden, schrijft ze in haar dagboek over haar ‘compulsie’. Eerder schrijft ze in haar dagboek dat ze zich afvraagt of ze wel geschikt is voor dit beroep: ‘En wat te denken van die vreemde dwangmatige handeling van mij?’

Ook hier weet de rechter aan de hand van onduidelijke medische gegevens vast te stellen dat er sprake is geweest van een onnatuurlijke dood.

En ten slotte is er slachtoffer 3, die overleden zou zijn doordat Lucia de B. morfine versneld zou hebben toegediend. Weliswaar acht de rechtbank dit op grond van het afzonderlijke geval niet overtuigend bewezen, maar in lijn met de voorgaande gevallen kan zij toch concluderen dat er sprake was van moord. Het OM zal de beschuldiging van moord voor de patiënt echter later intrekken, omdat dan is gebleken dat er verwarring van twee gevallen was. De informatie blijkt door elkaar gehaald te zijn. In hoger beroep volgt dan ook vrijspraak voor dit geval.

Een levenslange gevangenisstraf wordt passend en geboden geacht.

Hoger beroep

Zowel het OM als de verdediging gaat in hoger beroep.

Het gerechtshof plaatst vraagtekens bij het onderzoek van het Pieter Baan Centrum. De psychiater heeft geen verband tussen haar slechte zelfbeeld en mogelijke misdrijven gevonden, maar het hof betwijfelt deze uitleg. De psychiater geeft daarop toe, dat als men ervan uitgaat dat de verdachte schuldig is, er een andere conclusie mogelijk is.²⁰

De advocaat wil een aanvullend statistisch onderzoek. En zo ontstaat een discussie onder statistici als de zaak onder het gerechtshof is. De 1 op 342 miljoen kans van Elffers zou misleidend zijn. Zo wordt uitgerekend dat de kans dat Lucia de B. ónschuldig is maar liefst 80% is.²¹ Een geval van iemand in de VS die tweemaal achter elkaar de loterij won, wordt aangehaald. Dat dat gebeurt, heeft een kans van 1 op 300 miljard, en tóch gebeurde het.²² Scholten laat zien dat zelfs al zou toeval uitgesloten zijn, dat er nog tal van andere verklaringen mogelijk zijn. Aan het eind van haar opleiding als verpleegkundige bleek dat zij dertig overleden patiënten had afgelegd en haar collega nul. Dat kon gewoon niet toevallig zijn. Het bleek dat haar collega doodzieke mensen meed, en er bij haar juist patiënten waren die hun sterven wisten uit te stellen tot zij weer terug was.²³

Hoewel Lucia eerder iets dergelijks beweerde, vermoedt ze een monsterverbond van roddelzieke collega’s als deze menen dat zoveel mensen tijdens haar dienst overlijden. Ze voelt zich daardoor gekwetst, maar meent dat de pijn van de nabestaanden veel erger is. Ze blijft echter volhouden dat zij die pijn niet heeft veroorzaakt.²⁴

Prof. Dr. Van Furth wijst de rechter er tijdens zijn verhoor op dat het in de geneeskunde nooit een ja of een nee is. Je stelt de meest waarschijnlijke diagnose. Hij beklagt zich over de abominabele verpleegkundigendossiers die hij in opdracht van het hof heeft bekeken.²⁵

²⁰ A. Kranenberg, ‘Hof kritisch over rapport Lucia de B.’, *De Volkskrant* 12 maart 2004.

²¹ D. van Delft, ‘Bayesiaanse statistiek acht kans op onschuld substantieel’, *NRC Handelsblad* 13 maart 2004.

²² M. ’t Hart, ‘Een hedendaags heksenproces’, 7 oktober 2006.

²³ E.G. Scholten, ‘Een schijn van kans 2’, *NRC Handelsblad* 20 maart 2004.

²⁴ A. Kranenberg, ‘Lucia de B. erkent pijn nabestaanden’, *De Volkskrant* 5 juni 2004.

Maar de AG meent dat de grenzen van het schakelbewijs in deze zaak moeten worden opgezocht. Lucia de B. verlaat tijdens het voorlezen van het arrest huilend de rechtszaal.²⁶

Het gerechtshof citeert in het arrest een kinderarts die vertelt dat het vaak voorkomt dat het overlijden van een kind niet verklaard kan worden en er toch een verklaring van natuurlijke dood wordt afgegeven. Daarbij is het bijzonder moeilijk om vast te stellen dat er zich iets verdachts heeft afgespeeld. Een chirurg stelt dat het ziekenhuis een slechte plaats is om te bewijzen dat iemand slechte dingen wil doen bij patiënten. Desalniettemin acht het hof het buiten iedere redelijke twijfel dat er sprake was van een onnatuurlijke dood in het geval van slachtoffer 1, te weten een digoxinevergiftiging.

Ook het schakelbewijs is toelaatbaar omdat hier sprake is van één verschijningsvorm. De levensdelicten zijn begaan in de specifieke context van het ziekenhuis, door middel van het toedienen van stoffen of door het verrichten van handelingen aan het lichaam van de patiënt. De exacte verschijningsvorm van de handeling acht het hof niet van belang. De opzet kan worden afgeleid uit de bepaalde identieke handelswijze. Het hof meent tot een bewezenverklaring van een levensdelict te kunnen komen als er sprake is van een onverwacht overlijden, als er sprake is van een medisch onverklaarbaar overlijden en als het levensbedreigende incident moet hebben plaatsgevonden op een moment dat de verdachte op de afdeling aanwezig was. Merk op dat deze voorwaarden in het geheel niet voldoende zijn om tot moord te kunnen concluderen. Er is immers geen oorzakelijk verband aangetoond.

Het hof kent groot gewicht toe aan de dagboeken van Lucia. Zo stelt ze dat er één groot geheim is waar ze nog niet uit is, een geheim dat niemand ooit mag weten. 'Nee, dit geheim gaat mijn graf in.' Later schrijft ze, op 12 april 1998, dat ze de compulsie niet meer heeft. Nog later blijkt uit haar dagboeken dat ze inmiddels geen geheimen meer voor haar partner heeft. Ze heeft haar grote geheim al aan hem verteld. Haar partner weet niet precies wat het geheim moet zijn geweest. Misschien de tarotkaarten, misschien de antidepressiva die ze slikte. Voor hem waren het niet zo schokkende zaken. Maar Lucia de B. verklaart zeer uitvoerig waarom het leggen van tarotkaarten zo'n taboe was voor haar. Ze kon haar baan er mee verliezen en dat zou ze heel erg vinden. 'Ik wilde zo graag verpleegkundige worden en door dat stomme gedrag bracht ik dat in gevaar.' Nadat ze haar partner verteld had dat ze wel eens tarotkaarten legde, beschouwde ze het niet meer als 'een groot geheim' dat ze het ook wel eens voor patiënten had gedaan. Ze noemde het een 'compulsie' omdat dat wel goed klonk en ze 'soms gewoon theatraal' is. Bij de kinderen in het JKZ was de 'compulsie' al over.

Het hof gelooft echter niets van vijf pagina's gedetailleerde uitleg van Lucia de B. Hoewel er getuigen zijn die verklaren dat Lucia in korte tijd een goede band met patiënten kon opbouwen en één patiënte zelfs een foto van haar thuis had staan, acht het hof het ongeloofwaardig dat ze in de korte werktijd twintig minuten achter een gordijn met een patiënt de tarotkaarten kon leggen. Dit te meer omdat er geen patiënten op de bewuste afdeling gevonden zijn, met wie de tarotkaarten gelegd zijn. Het hof stelt daarop dat de dagboekantekeningen 'dus' bedoeld moeten hebben op een vreemde dwangmatige drang om ernstig zieke patiënten om het leven te brengen.

Het hof acht verder onomstotelijk vastgesteld dat, naast het vrijkomen van digoxine uit dode rode bloedlichaampjes, nog voor de dood ook digoxine moet zijn toegediend. Deze dosis was 10 tot 20 keer te hoog. Hoewel er van een onverwachte doodsoorzaak gesproken wordt, wordt vervolgens uitvoerig ingegaan op de sterk stinkende diarree die het kind had, de dag voorafgaande aan het overlijden. Het hof hecht echter grote waarde aan de verklaring van prof. Dr. De Wolff, die stelt dat gezien het hartfalen sprake moet zijn geweest van digoxinevergiftiging. Het feit dat Lucia de B. die avond in het dossier schreef dat er veel spuitluiers waren, wordt afgedaan als valsheid in geschrifte. De waarneming van dat moment komt immers niet overeen met het onderzoek van een jaar later. De woorden van prof. Dr. De Wolff blijken doorslaggevend voor het hof. Er is digoxine ingespoten en alles wat dat tegenspreekt is ongeloofwaardig of leugenachtig.

Het voert te ver om alle gevallen hier opnieuw te bespreken. Duidelijk mag zijn dat ook in het hoger beroep gebruik gemaakt wordt van schakelbewijs. In elk van de gevallen is er sprake van een zeer gecompliceerde medische situatie, waarbij getuigenissen van deskundigen en collega's elkaar tegenspreken. Alleen als men, op grond van de vastgestelde moord op slachtoffer 1, naar de overige situaties kijkt, kan daarin een patroon ontdekt worden dat mogelijk op moord wijst. De behandeling van de afzonderlijke zaken is uitermate grondig,

²⁵ A. Kranenberg, 'Donkere wereld van Lucia de B. voldoende belicht', *De Volkskrant* 24 maart 2004.

²⁶ 'Lucia de B. krijgt in hoger beroep levenslang', *NRC Handelsblad* 19 juni 2004.

maar telkens vindt het hof een aanwijzing voor moord die het vervolgens omarmt, terwijl alle bezwaren en tegenspraak van de hand gewezen wordt. Gezien het feit dat Lucia alles blijft ontkennen en geen spijt betuigd heeft, wordt ze gekenschetst als meedogenloos, geraffineerd en planmatig. Het hof legt Lucia de B. tenslotte naast levenslang ook TBS met dwangverpleging op, om te voorkomen dat ze ooit in de maatschappij zal terugkeren.

De kritiek van Derksen

Kritiek op het arrest blijft aanvankelijk uit, totdat blijkt dat het gerechtshof in Den Haag in het geval van de Schiedammer Parkmoord gedwaald heeft. Ton Derksen besluit na een TV-uitzending van Netwerk in september 2005 over die zaak, zich te gaan verdiepen in de zaak van Lucia de B.. Hij beseft dat ook hierbij er wel eens sprake zou kunnen zijn van verdachtegeleid onderzoek.

Samen met arts De Noo onderzocht hij alle sterfgevallen waaraan Lucia de B. schuldig werd bevonden. Ze trekken de conclusie dat relevante aspecten zijn veronachtzaamd. Het Haagse hof heeft zich laten leiden door onjuist geïnterpreteerde medische gegevens, ondeugdelijk gebruik van de statistiek en een kwaadwillende lezing van het dagboek van De B.. Derksen spreekt van een stuitende vooringenomenheid van de betreffende rechters. Hoe kan een niet-deskundige groep rechters bepalen welke medisch deskundige écht deskundig is. Zeker als het gaat om medische zaken, waar deskundigen vaak van mening verschillen, is dat praktisch onmogelijk. In de zaak Lucia de B. werd een deskundige die zijn mening volledig baseerde op het medisch dossier als 'onafhankelijk' en daarom zeer betrouwbaar gewaardeerd, hoewel de man zijn mening wetenschappelijk gezien juist op een te beperkte hoeveelheid informatie baseerde. Deskundigen worden verder vertrouwd 'omdat zij door de rechter zelf zijn aangesteld', terwijl door die gang van zaken juist een afhankelijkheidsrelatie ontstaat van deskundige ten opzichte van de rechter. Tenslotte loopt de rechter de kans dat hij het oordeel zal volgen van deskundige analyses die passen binnen zijn denkpatroon en onwelgevallige oordelen terzijde legt, hetgeen volgens Derksen nadrukkelijk is gebeurd in de zaak Lucia de B.. Aldus geeft de grote hoeveelheid meningen van deskundigen de rechter de mogelijkheid juist die verklaringen te kiezen die passen bij de gewenste uitkomst.²⁷

Het hof blijkt de feiten zo te hebben geïnterpreteerd dat de veronderstelde periode van toediening van het gif, samenvalt met het uitstaan van de monitor. Dit zelfgeconstrueerde toeval wordt vervolgens als motivering opgevoerd.²⁸ Door de grote taalvaardigheid en de afwijkende schrijfstijl die het arrest laat zien, is het voor de gemiddelde lezer praktisch onmogelijk de gebruikte drogredenen te ontmaskeren. In het Lucia de B.-arrest blijken drogredenen als ambiguïteit, achterhouden van informatie, te haastige individualisering en de cirkelredenering allemaal voor te komen. Ook wordt diverse malen een onderschikkende argumentatie behandeld als een meervoudige argumentatie. Verschillende argumenten die van elkaar afhankelijk zijn, wordt opgevoerd als argumenten die de beslissing afzonderlijk van elkaar zouden ondersteunen.²⁹

Derksen laat zien dat mensen bepaalde 'denkinstincten' hebben, die alleen vermeden kunnen worden als men er alert op is. Deze instincten zijn zo sterk dat ook professionele rechters zich er gemakkelijk door laten leiden. Enkele voorbeelden van deze denkwijzen zijn: 'Waar rook is, is vuur', 'een opmerkelijke samenloop van omstandigheden kan geen toeval zijn', 'indrukwekkende gegevens ankeren zich in het geheugen', 'een verdachte die een aantal negatieve eigenschappen heeft, heeft een grotere kans ook de moordenaar te zijn' en 'hoe preciezer de berekening, hoe geloofwaardiger die is.' Voor iemand die niet geschoold is in de kennis- en wetenschapsleer zullen dergelijke denkwijzen keer op keer de overhand nemen.³⁰

Derksen maakt ook korte metten met het bewijs voor digoxinevergiftiging. Hij haalt daarbij een verslag van een instituut uit Straatsburg aan dat vijf dagen na de veroordeling binnenkwam. In het verslag is te lezen dat de concentraties digoxine niet wijzen op een plotselinge overdosis. Bovendien was het hart van slachtoffer 1 niet samengetrokken, hetgeen het geval zou moeten zijn bij digoxinevergiftiging.

Crombag sluit zich aan

Crombag sluit zich bij de kritiek van Derksen aan. De zaak Lucia de B. is volgens hem een voorbeeld van verdachte-geleid onderzoek. 'Natuurlijk was het geen toeval! Die incidenten waren toch bij elkaar gezocht?'

²⁷ T. Derksen, *Lucia de B.*, Diemen: Veen magazines 2006, p. 165-192.

²⁸ Gerechtshof Den Haag 18-06-2004, overweging 10.1.39: *LJN*: AP2846.

²⁹ Derksen 2006, p. 90-111

³⁰ Derksen 2006, p. 15-23.

Volgens Crombag is het schakelbewijs niets anders dan het via een omweg introduceren van statistisch bewijs, dat eerst door het hof is afgewezen. Hij wijst er op dat er geen enkele uitspraak van een deskundige niet door een andere deskundige is tegengesproken. Hoe kan een rechter daar dan een conclusie uit trekken?³¹

Onder het Gerechtshof Amsterdam

De Hoge Raad buigt zich vervolgens nog over de zaak omdat er naast levenslang ook TBS is opgelegd. De Hoge Raad twijfelt aan de motivering achter de toerekeningsvatbaarheid van Lucia de B. en verwijst de zaak naar het Gerechtshof Amsterdam.³² Het hof schrijft in haar arrest een opmerkelijke passage:

‘Vooropgesteld overweegt het hof dat het gelet op de aard, de omvang en (daarmee) de impact van de onderhavige zaak op de samenleving en in het bijzonder gelet op de in dat licht te verwachten hoge straf dan wel maatregel, *als een beperking heeft ervaren gebonden te zijn aan de bewezenverklaarde feiten zoals door het hof ‘s-Gravenhage beslist*, in die zin dat de onherroepelijkheid daarvan het onderhavige hof in enige mate heeft bemoeilijkt de voorliggende bewijsmiddelen te wegen in relatie tot de schuld van de verdachte en met het oog op de op te leggen sanctie.

(...)

Alles afwegende komt het hof tot de slotsom dat *gelet op de ernst en het aantal van de bewezenverklaarde feiten*, de omstandigheden waaronder deze zijn begaan en de persoon van de verdachte -mede in het licht van de straffen die in Nederland voor moord(en) en pogingen daartoe, begaan door een first offender, *plegen te worden opgelegd-, geen andere straf passend en geboden is dan levenslange gevangenisstraf.*³³

Zegt het hof hier eigenlijk dat men de zaak liever in zijn geheel had willen overdoen?

De kritiek van Maarten 't Hart

Enige maanden na de uitspraak van het Amsterdamse hof schrijft Maarten 't Hart een e-mail naar zijn oude vriend, prof Dr. De Wolff. De Wolff reageert en schrijft dat hij hoopt dat de zaak heropend zal worden. Maar dat moet dan wel geregeld worden via de Hoge Raad. In het openbaar wil hij er niet over praten.³⁴ Volgens De Wolff zijn er nu slechts ‘believers’ en ‘non-believers’ in de schuld van deze vrouw.

't Hart vergelijkt de zaak Lucia de B. met een heksenproces in 1595 tegen Josyne van Beethoven.³⁵ Vier keer was, juist op het moment dat zij langsliep, is een paard plotseling gestorven. Eenmaal gevangengenomen wisten diverse dorpsgenoten nog meer belastende gebeurtenissen te produceren. Van Beethoven ontkende ook resoluut, pas op de pijnbank bekende ze dat ze heks was. Nog geen maand later werd zij levend verbrand op de Grote Markt van Brussel. 't Hart wijst erop dat Lucia aanvankelijk van 13 moorden werd beschuldigd, maar dat er uiteindelijk toch in 10 gevallen werd vastgesteld dat er sprake was van een natuurlijke doodsoorzaak. Bij de rechtbank bleven daar vier van over en slechts drie hielden stand tot en met het gerechtshof. 't Hart constateert bovendien een drogreden. Omdat Lucia de B. schuldig is en er tóch geen sporen zijn, moet ze wel heel gewiekst zijn. Hij meent ook dat de rechters nooit een dagboek hebben bijgehouden, want dan zouden ze wel weten dat je jezelf daarin vaak tegenspreekt en bepaalde dwanghandelingen behoorlijk kunt uitvergroten. De nadruk op het dagboek is volgens hem een rookgordijn om het gebrek aan bewijs te camoufleren. 't Hart vindt het naïef als men meent dat rechter niet vatbaar zijn voor denkfouten. Mensen denken vaak van zichzelf dat ze redelijke wezens zijn, maar in werkelijkheid spelen allerlei irrationele, onderbewuste processen een rol bij hun beslissing.

Commissie Evaluatie Afgesloten Zaken

Weer een jaar later komt de Commissie Evaluatie Afgesloten Zaken tot de conclusie dat er zich in de strafzaak tegen Lucia de B. ernstige manco's hebben voorgedaan in de opsporing, vervolging en de presentatie aan de

³¹ 'Hans Crombag: Zaak is dubieus genoeg om opnieuw te bekijken', *NRC Handelsblad* 17 december 2005.

³² HR 14-03-2006, *LJN*: AU5496.

³³ Gerechtshof Amsterdam, 13-07-2006, *LJN*: AY3864.

³⁴ J. Koelewijn, 'Maarten 't Hart wilde wat doen voor Lucia', *NRC Handelsblad* 7 oktober 2006.

³⁵ M. 't Hart, 'Een hedendaags heksenproces', *NRC Handelsblad* 7 oktober 2006.

rechters. De rol van de rechters is, in opdracht van de politiek, buiten beschouwing gebleven. De onafhankelijkheid van de rechters mag immers niet aangetast worden.

De commissie constateert dat Lucia de B. te snel als verdachte, en als enige verdachte, is aangewezen. Weliswaar keek justitie aanvankelijk met een onbevooroordeelde blik naar de zaak, maar toen die onvoldoende direct bewijs opleverde, was er onvoldoende oog voor alternatieve scenario's. Met betrekking tot de selectie van deskundigen wordt het voorstel gedaan om in het vervolg te kijken naar het aantal keren dat deze in de wetenschappelijke literatuur wordt geciteerd. Het onderzoek van Elffers was volgens de commissie aanvankelijk een controle of er geen spook nagejaagd werd, later werd het tot een bewijsmiddel waar het niet voor bedoeld en geschikt was. De Wolff verklaart voor de commissie dat hij niet tot andere conclusies zou zijn gekomen als hij de gegevens van andere rapporten die op dat moment bekend waren had ingezien. De deskundigen waren op de hoogte van de juiste informatie. De commissie concludeert tot slot dat er aanzienlijke verschillen van inzicht zijn tussen deskundigen aangaande het digoxinevraagstuk. Justitie kan echter op dit punt geen verwijt gemaakt worden, omdat ook de verdediging tijdens het proces overtuigd was dat er sprake was van digoxinevergiftiging.³⁶

Jensma reageert onmiddellijk. De fouten die door de commissie zijn geconstateerd, hadden ook door de rechters zelf gezien moeten zijn. Hij vindt de opsomming van dwalingen, verkeerde taxaties en foute aannames stuitend. Hij ziet dit rapport als een nieuwe klap voor het vertrouwen in de geloofwaardigheid van de rechter. Temeer omdat het hof van rechterlijke fouten niet wil horen. Het hof meent dat er kwaliteit geleverd is, omdat er 23 zittingsdagen aan zijn besteed en 60 getuigen zijn gehoord. Uit intern onderzoek zou blijken dat het onderzoek uitvoerig en processueel behoorlijk was en dat er grondig is gemotiveerd. Aan het procederen moet nu eenmaal een einde komen en daar moet de maatschappij zich bij neerleggen. Jensma citeert daarom Crombag die meent dat rechters niet belangeloos en onpartijdig onderzoek kunnen doen naar het falen van de eigen rechterlijke macht. Daar moet je een aparte Nederlandse Herzieningsraad voor instellen.³⁷

President van het Haagse gerechtshof Verburg is echter niet tevreden met de kwaliteit van het onderzoek van de CEAZ. Hij noemt de discussie over de statistiek academisch, omdat het hof dit niet meegenomen heeft in de bewijsvoering. Het arrest beslaat verder 380 pagina's en het onderzoek is dus grondig uitgevoerd. Alle te horen getuigen zijn gehoord en hij meent dat van de rechter verwacht mag worden dat deze daar een verantwoorde selectie in maakt. Het onderzoek van deskundige Koren hoeft volgens Verburg niet meteen een novum te zijn. Het is de vraag in hoeverre het oordeel van de door de commissie geraadpleegde deskundige Koren het oordeel van De Wolff tegensprekt. Toch beaamt Verburg dat rechterswerk mensenwerk is en dat het onderzoek hervat moet worden als de twijfels na de beslissing van de hoogste rechter een redelijke basis blijken te hebben.³⁸

De dag daarop dienen 80 hoogleraren statistiek en medische wetenschappen een petitie in, waarin wordt aangedrongen op herziening van de strafzaak. Zij stellen dat essentiële medische en statistische inzichten niet aan de rechter zijn voorgelegd. Er had op basis van medische gegevens nooit tot vergiftiging geconcludeerd mogen worden.³⁹ Onder de ondertekenaars van de petitie bevinden zich twee voormalige getuigen. Uges wijst er nog eens op dat hij tot tweemaal toe heeft verklaard dat er geen enkele waarde gehecht mag worden aan de digoxine-uitslagen. Meester vertelt: 'Ik heb aan den lijve mogen ondervinden hoe vooringenomen de rechters bij het proces waren.'⁴⁰

Nog een dag later mengt ook de advocaat van Lucia de B. zich in de discussie. Hij wijst erop dat weliswaar de statistische berekeningen van Elffers terzijde zijn gelegd door het hof, maar dat het wel heeft overwogen dat er geen verklaring is gevonden voor het feit dat Lucia bij zoveel overlijdensgevallen betrokken was. Onbewust grijpt het hof daarmee wel degelijk terug op de beweringen van Elffers. Juist de stelling dat dat allemaal 'geen toeval kan zijn' raakt volgens Franken de kern van de zaak. Deze stellingname leidt immers tot verdachtegeleid onderzoek en confirmation bias. Er lijkt een verband, maar er is nergens een oorzakelijk verband gevonden.⁴¹

De staatssecretaris van Justitie

³⁶ J.W.M. Grimbergen, M.S. Groenhuijsen & P. Vogelzang, Rapport van het driemanschap in de zaak tegen mevrouw de B.', 29 oktober 2007: < www.math.leidenuniv.nl >.

³⁷ F. Jensma, 'Gerechtshof wil niet horen van rechterlijke fouten', *NRC Handelsblad* 30 oktober 2007.

³⁸ J. Verburg, 'Gerechtshof duikt niet weg voor Lucia de B.', *NRC Handelsblad* 1 november 2007.

³⁹ 'Statistici: herzie strafzaak Lucia de B.', *NRC Handelsblad* 2 november 2007.

⁴⁰ M. van Hintum, 'Hoogleraren eisen in petitie heropening zaak Lucia de B.', *De Volkskrant* 3 november 2007.

⁴¹ S. Franken, 'Haags gerechtshof zat wél fout bij Lucia de B.', *NRC Handelsblad* 3 november 2007.

Staatssecretaris van Justitie Albayrak ziet in het rapport geen aanleiding om Lucia de B. tijdelijk vrij te laten, ook al is de medische toestand van De B. zorgelijk. Een groep van 850 mensen, onder leiding van o.a. Maarten 't Hart, denkt daar anders over. In een paginagrote advertentie in het NRC Handelsblad wordt opgeroepen tot het zo spoedig mogelijk heropenen van de zaak. Onder hen is onder andere nobelprijswinnaar 't Hooft, die stelt dat de bewijsvoering ondeugdelijk is geweest.⁴²

⁴² 'Albayrak: geen reden tot vrijlating Lucia de B.', De Volkskrant 14 december 2007; NRC Handelsblad 14 december 2007.